

UDK 811.163.4'373.21

Pregledni rad

Sait Š. ŠABOTIĆ (Nikšić)

Filozofski fakultet – Nikšić

sabos@t-com.me

O PORIJEKLU I ZNAČENJU IMENA *BIHOR*

Svaka kulturna i društveno-politička zajednica koja je egzistirala u prošlosti, naročito ona čija je istorija viševjekovna, raspolaže svojim karakterističnim onimijskim sistemom. Takve sisteme je nužno istraživati u cilju objektivnijeg rasvjetljavanja ne samo onoga što je u vezi s imenima (onimija) već i s istorijskim tokovima i okolnostima koje su pratile stvaranje imena. Među onomastičarima u Crnoj Gori i šire, ne postoji opšteprihvaćeno mišljenje o porijeklu i značenju naziva Bihor, koji je i ime geografske oblasti na području severoistočne Crne Gore, koju u administrativnome pogledu dijele opštine Bijelo Polje i Petnjica. Upravo zato javlja se potreba za novim promišljanjima u pogledu porijekla i značenja toga naziva. Pitanje naziva Bihor nužno je posmatrati u cjelini do sada iznijetih saznanja, ali i u geografskim terminima u toponomastici (*nomina topographica*), kao i morfološkim osobinama terena (*nomina metaphorica*) na kome se nalazi uzvišenje Gradina na kojem se danas nalaze ostaci utvrđenja Bihor. Kroz različita tumačenja naziva Bihor, uveliko se mogu uočiti i demografska, lingvistička, politička i socijalna kretanja prisutna u prošlosti u tome dijelu današnje Crne Gore.

Ključne riječi: *Bihor*, *onomastika*, *toponimi*, *makrotoponimi*, *etimologija*, *naziv*, *geografski prostor*, *Iliri*, *Rimljani*, *Crna Gora*

Onomastička i etimološka istraživanja imaju izuzetan značaj za istorijsku nauku, jer svojim analizama i odgovorima često mogu otkriti i uputiti na ono što se iz pisanih izvora ne može saznati. Samim tim toponimi su specifična vrsta izvora koji istoričaru mogu poslužiti za sveobuhvatnije sagledavanje određenih pojava ili procesa na određenom području. Dosad izvršena onomastička istraživanja na tlu Crne Gore, a naročito u njezinu severoistočnom dijelu, nijesu još dala konačan i prihvatljiv odgovor vezan za etimologiju i semiotiku mnogih naziva, među kojima je i naziv Bihor, iako on već odavno

zaokuplja pažnju naučnika iz različitih oblasti. Naučna gledišta oko naziva Bihor zato su potivurječna. Porijeklo imena Bihor onomastičari različito tumače, ali se sasvim sigurno može reći da je to ime starog porijekla, kao i to da jedna oblast u Erdelju (zapadna Rumunija), nosi isto ime (rumunski *Munții Bihorului*) i to po planinama čiji je najviši vrh Curcubâta Mare (1.849 m).¹

Osim na tlu Rumunije, kao paralelni nazivi toponimu Bihor, mogli bi se navesti nazivi u drugim evropskim zemljama: Poljskoj – Bychórz; Mađarskoj – Bihar; Češkoj – Býchory, Bihorel – Francuska.² Kao jedan od paralelnih naziva koji egzistira na tlu Crne Gore, mogao bi se navesti toponim Bigor (opština Podgorica), koji je naziv sela u Lješanskoj nahiji, koje se nalazi na desnoj strani puta od Podgorice prema Cetinju.³ Karakteristično je pomenuti da je isti toponim zabilježen na području sela Restalica u Gori (Kosovo i Metohija), zatim u tri sela na Šar planini (Baćak, Brod i Zli Potok).⁴ Toponim Bigor zabilježio je i onomastičar Mitar Pešikan na području Donjega Podrimlja.⁵ Paralelan makrotoponimu Bihor je i naziv jednog potesa unutar sela Štitari, koje pripada Bihoru, a koji nosi ime Bijorići.⁶

Uz navedeno, potrebno je dodati da je osim u obliku toponima, ime Bihor u prošlosti egzistiralo i kao prezime. U tom obliku Bihor se susrijeće u nekoliko dokumenata koji se čuvaju u Arhivu Osmanske Vlade u Istanbulu, a radi se o prezimenu koje je dolazilo iz jevrejske zajednice.⁷

¹ O značenju i porijeklu imena Bihor vidi: Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita - antropogeografska ispitivanja*, Srpski etnografski zbornik, knj. LXXXI, Odjeljenje društvenih nauka, Naselja i porijeklo stanovništva, knj. 40, SANU, Beograd 1967, 4; Draško Došljak, *O nazivu Bihor*, Tokovi, 1, Berane 2007, 113–121; Sait Š. Šabotić, *O makronimu (H)Azane u Bihoru*, Tokovi, 1, Berane 2010, 205–223.

² Vrlo je zanimljivo kazati da ime etničke grupe Bohori iz Indije i Pakistana, dolazi iz gudžaratskoga jezika od riječi *vohora* što znači trgovci, odnosno riječi *vohorvu*, što znači trgovati (Ciril Glaspe, *Enciklopedija Islama*, Sarajevo 2006, 85). Poznato je da su dolinama Lima i Lješnice, rijeka u blizini čijeg sastava je i poniklo utvrđenje Bihor, od davnina vodili važni trgovački putevi i njima se kretali trgovci i karavani, ali ipak nije došlo do toga da se naziv u obliku *vohor* negdje ustalio i održao do naših dana. Zbog toga uspostavljanju paralela između Bohor/vohor i Bihor, ne treba pristupati. To ne treba činiti i zbog činjenice da ne postoji alternacija *i – o* u našem jeziku. Dodajmo da bi se van evropskoga kontinenta, kao paralelni nazivi Bihoru, mogli pomenuti i nazivi Bihar (naziv savezne države u Indiji koja je smještena u donjem dijelu toka rijeke Ganga) i Bihar Sharif, grad koji se nalazi u državi Bihar u Indiji.

³ Jovan Erdeljanović, *Stara Crna Gora*, Slovo ljubve, Beograd 1978, 67, 171, 172.

⁴ Alija Džogović, *Sandžačka ranobalkanska onimija*, Almanah, 45–46, Podgorica 2009, 33.

⁵ Mitar Pešikan, *Zetsko-humsko-raška imena na početku turskog doba*, Onomatološki prilozi, III–IV, SANU, Beograd 1983/84, 7; Draško Došljak, *O nazivu Bihor...*, 118.

⁶ Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita...*, 89–90.

⁷ Pomenuti Jevrejin, koji je nosio prezime Bihor, živio je u Skoplju (BOA, A. MKT, NZD, 77, 43 (16. Recep 1269 – 25. april 1853. god.)).

Antropogeograf Milisav V. Lutovac je kao jedan od poznatijih istraživača oblasti Bihor u pogledu njezina imena samo načio to vrlo interesantno, pa i važno pitanje, ne ulazeći u dublja istraživanja. On je ostao na stanovištu da je *ime Bihor stari naziv* za koji je navodno utvrđeno da *nije romanskog porijekla*.⁸ Na taj način ovo pitanje ostalo je bez potpunoga odgovora, odnosno ostalo je da za duži niz decenija sačeka strpljivije istraživače i pravi odgovor.

Etimološka tumačenja makrotoponima Bihor mogu se podijeliti u dva velika korpusa. Prvi je onaj koji taj etimon tumači sa stanovišta narodnoga predanja, dok je drugi onaj korpus koji prihvata, odnosno pokušava da ovo pitanje riješi uz pomoć naučno utemeljenih činjenica. Narodna predanja o porijeklu naziva Bihor i danas je, u različitim varijetetima, moguće čuti među stanovnicima te oblasti, iako dosad, sve prisutne varijante, nijesu sistematično zabilježene niti publikovane. Među istraživačima koji su pokušali da se dublje i ozbiljnije pozabave tumačenjima imena Bihor, posebno je potrebno istaći Draška Došljaka, Aliju Džogovića i Radomira Ilića.

U sagledavanju tumačenja o porijeklu imena Bihor, najprije ćemo razmotriti ona tumačenja koja to čine na način karakterističan za legende. Jedno od prvih predanja koje na legendaran način tumači porijeklo imena Bihor zabilježio je tridesetih godina XX vijeka učitelj Đukan Joksimović. Prema tome tumačenju od crkve Voljavac do brda zvanog Ždrebaonik, na kome je bilo neko utvrđenje, vodio je tunel pomoću koga je osmanska vojska uspjela da zauzme tvrđavu na vrhu brda. Do tvrđave je prvi uspio da stigne jedan vojnik na ždrijepcu, pa je u znak tog događaja i brdo dobilo ime Ždrebaonik. Predanje dalje navodi da je tunel imao izlaz na obalu Lima i da su njime uspjele da pobjegnu hrišćanke koje su živjele u gradu, njih devedeset. Primijetivši njihovo bjekstvo, osmanski vojnici su, navodno, pokušali da ih sustignu, a žene, čim su primijetile poćeru, dohvatile su se za ruke i skoćile u Lim. Prema tom tumačenju ime Bihor dolazi od staroturske rijeći *biror*, što znači *sramota*, jer je za osmanske vojnike sramota bila u tome što nijesu uspjeli uhvatiti hrišćanke koje su bježale.⁹ U pokušaju da kritički sagledamo ovo tumačenje dužni smo ukazati da se staroturskom rijećju *maab*, odnosno *kabih*, oznaćava sramota, a ne rijećju *biror*. Samim tim otpada mogućnost bilo kakve jezićke konstrukcije koja bi naziv Bihor mogla dovesti u vezu s navodnim „birorom“, odnosno Bihorom. Napomenimo uzgredno da se u savremenom turskom jeziku „*sramota*“ oznaćava rijećju *ayip*.¹⁰

⁸ Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita...*, 4.

⁹ Đukan Joksimović, *Bihor i Donji Kolašin*, Prilep 1934, 33; Draško Došljak, *O nazivu Bihor...*, 117.

¹⁰ Dragocjenu pomoć u pronalasku ovih rijeći u turskom jeziku pružio nam je kolega Admir Adrović, student postdiplomac koji boravi u Istanbulu.

Prema legendi koju je zabilježio Draško Došljak, naziv Bihor je u vezi s kraljicom koju su podanici nazivali *Prokleta Jerina*. Ona je, prema navodima predanja, imala veliku tvrđavu, odnosno grad na uzvišenju smještenom na desnoj obali Lima. U određenom trenutku tvrđavu je opkolio austrijski car, ali je nije mogao zauzeti. Da bi ipak uspio u svom naumu, car se poslužio lukavstvom. Sklopio je mir s kraljicom Jerinom i pristao da joj u znak tog čina na konjima dostavi sto tovara žita. Međutim, umjesto žita u vrećama su bili njegovi vojnici koji su na kapiji grada izašli iz vreća, poubijali stražare i zauzeli grad. Kad je saznala što se desilo s njenim vojnicima i utvrđenim gradom, Prokleta Jerina je, navodno, uzviknula „*Ja bi(h) hor*“, što je zapravo značilo da se javno osramotila. Po tim kraljičinih riječima, kako navodi predanje, cjelokupna oblast je dobila ime Bihor.¹¹ U dekonstrukciji toga predanja nužno je postaviti nekoliko bitnih pitanja, od onoga kako se u predanju javlja „austrijski car“, pa do onoga koje se odnosi na istorijsku prošlost Bihora u kojoj se nigđe, osim u tome predanju, ne navodi da je Bihor gubio svoju samostalnost prije priznavanja osmanske vlasti. Svi navedeni razlozi jasno upućuju na zaključak da je ta legenda zapravo prenaplaćavala značaj Bihora, kao vojnog uporišta i na drugoj strani ukazivala na grupnu nemoć (hor) da se suprotstavi vojnoj sili koja je prijetila da sebi podredi utvrđeni Bihor i njegovu okolinu.

Još jedna legenda, koju je zabilježio književnik Ismet Rebronja, pomi-
nje bruku kao motiv za nastanak naziva Bihor. Prema navodima te legende kraljica Sijerma (sinonim za Prokletu Jerinu), naredila je čobanima da sagrađe grad Bihor na jednom vrletnom uzvišenju. Jednom od čobana je bilo naređeno da siđe do Lima i tamo prospe urin, koji se morao vidjeti s tvrđave, budući da je bio pjenušav. Da bi prevario vladarku, čobanin je tajno oko struka obložio runo vune. Po silasku na obalu Lima raščešljao je vunu, za koju je, ugledavši je, vladarka pomislila da je muško seme. Vladarka je čak, navodno, pomislila da joj je čuvar stada dao na znanje da mu je draže da muško seme prospe u travu, nego da njime oplodi vladarku. Tako je i nastala bruka, odnosno „bi hor“, otkuda i nastade ime Bihor.¹² I ta legenda svakako je inspirativna za dekonstrukciju, tim prije što u sebi sadrži niz simbola preko kojih je lakše ući u njezinu suštinu. Naime, pomen muškoga semena u legendi i njegovo prosi-
panje po travi, umjesto davanja ženi, jasno asocira na opadanje životne moći,¹³ a time posredno i na propast Bihor grada.

Prema četvrtom tumačenju narodnoga predanja, naziv Bihor potiče od naziva *proljeće*, koji na (staro)turskom jeziku glasi *bahar*. Turski vojnici su prema tome tumačenju vrlo rano uvideli da od sela Godijeve prema Limu,

¹¹ Draško Došljak, *O nazivu Bihor...*, 117.

¹² Ismet Rebronja, *Sokratov pas*, Podgorica 2009, 159.

¹³ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola*, Zagreb 1989, 598–599.

nizvodno do Bijeloga Polja, u rano proljeće voće ranije procvjeta – „**proba-hara**“ („probehara“), nego u djelovima Bihora smještenim ševernije i severo-istočnije. Zbog toga su oni, navodno, počeli koristiti sintagmem *gornji bahar*, odnosno *donji bahar* (*gornji behar* – *donji behar*), želeći da time jasno odvoje predjele će se proljeće ranije počinje ošjećati od onih koji nešto kasnije bivaju zahvaćeni klimatskim promjenama koje dolaze s ovim godišnjim dobom.¹⁴ Imenica „bahar“ se vremenom, prema ovome tumačenju, fonološkim izmjenama tipičnim za neturske jezike, preinačila prvobitno u „behar“, a potom u „bihor“ i u takvom obliku se zadržala do naših dana.¹⁵ Iako je poznato da u građenju toponima između brojnih faktora, bitno mogu uticati i klimatska obilježja, ipak bi se moglo konstatovati da je osmanska administracija vodila računa da bitnije ne utiče na promjene u postojećoj toponomastici. Stoga bi se ovakvo tumačenje o porijeklu naziva Bihor moglo odbaciti. Dodatni razlozi za takvu konstataciju leže u činjenicama da su Turci Osmanlije, po dolasku na pomenuti prostor, zatekli toponim Bihor, i da štokavski jezici ne poznaju vokalske promjene koje bi opravdale tu pučku etimologiju. Sama činjenica da se naziv Bihor održao do naših dana, ukazuje na to da u pogledu njegova kontinuiteta nije bilo osmanskih uticaja, te da oni nijesu promijenili postojeći naziv.

Intelektualna znatiželja navela je mnoge istraživače da se u okviru svojih interesovanja osvrnu na Bihor, njegovu prošlost, prirodne odlike i samo ime. Među prvim pisanim radovima u kojima se susrijeće naziv Bihor, ubraja se rad osmanskoga geografa Hadži Kalfe (XVII vijek). U svome radu vezanom za Balkansko poluostrvo i njegovu administrativnu podjelu unutar Osmanskog Carstva, on je za područje Bihora upotrebljavao naziv *Buhur*.¹⁶ U obliku *Buhur*, Bihor se pojavljuje i u jednom izvornom dokumentu iz hidžr-etske 1278. godine (1861), čije je navedeno da je ta oblast (*Buhur kazasi*) u sastavu *Yenipazara* (Novog Pazara), zajedno s nahijom *Berzarova* (Brzava).¹⁷

Prvi crnogorski istoriograf, mitropolit Vasilije Petrović, u svojoj *Istoriji o Černoj Gori*, objavljenoj 1754. godine, notirao je jedan napad Crnogoraca i Brđana na *tursku provinciju Bihor*, koji se dogodio 1737. godine.¹⁸ Crnogorski mitropolit je, kao što se vidi, ime zabilježio u obliku Bihor. Iako lično nije učestvovao u napadu, mitropolit Vasilije je precizno locirao poprište sukoba

¹⁴ Alija Džogović, *Iz onomastike Sandžaka*, Identitet Bošnjaka-Muslimana, Zbornik radova, Plav 1995, 143; Draško Došljak, *O nazivu Bihor...*, 117-118.

¹⁵ Alija Džogović, *Iz onomastike Sandžaka...*, 143; Draško Došljak, *O nazivu Bihor...*, 118.

¹⁶ Hadži Kalfa, *O Balkanskom poluostrvu*, (prevod s komentarima S. Novakovića), Spomenik XXVIII, SKA, Beograd 1892, 57.

¹⁷ BOA, A.} MKT. MVL, 130, 75 (07. Safer 1278 – 14. avgust 1861.). Selo Brzava nalazi se na lijevoj obali Lima, naspram bihorskih sela Pašića polje, Žurena i Brestovik.

¹⁸ Vasilije Petrović, *Istorija o Černoj Gori*, fototipsko izdanje, Cetinje – Novi Sad, 1961, 38.

Crnogoraca i Brđana s osmanskim vojnim formacijama i vjerno ga ostavio u nasljeđe onima koji su tek imali doći.

U XIX vijeku naziv Bihor je već bio uveliko poznat i van njegovih granica. O tome svjedoči i rad srpskog diplomate i historičara, Stojana Novakovića pod nazivom *Nikolj-Pazar i Bihor grad*, koji je publikovan 1882. godine.¹⁹

Tokom XX vijeka pojavilo se više onomastičkih priloga vezanih za tumačenje naziva Bihor. Autori tih priloga su uglavnom polazili od onoga što su saopštili njihovi prethodnici, ali i od činjenice da je na širem balkanskom arealu zabilježeno više toponima koji imaju sličnu strukturu kao makrotoponim Bihor (Bigor, Bihar, Bigar, Bigren). Ipak, niko od tih autora (M. Lutovac, A. Džogović, I. Rebronja, D. Došljak, R. Ilić), nije ustvrdio da je njegovo razmatranje konačan odgovor vezan za pitanje etimologije Bihor. Ni ambicija ovog rada nije takva da se njome želi staviti konačna tačka na rješavanje ovog pitanja, već da on bude prilog izučavanju etimologije makrotoponima Bihor.

Oblast Bihor je, prema tumačenju Milisava V. Lutovca, dobila ime po istoimenom srednjovjekovnom gradu koji je bio smješten na vrhu strmog brda kasnije nazvanog Gradina (1.057 mnm), koje se uzdiže iznad sela Bioča, kod mjesta đe se rijeka Lješnica uliva u Lim (oko 10 km sjeverno od Berana). Ime grada se, kako tvrdi Lutovac, proširilo na okolinu i očuvalo do naših dana. Kao glavni argument za takvu tvrdnju, Lutovac navodi to što su mnoge srednjovjekovne župe dobijale imena po gradovima koji su uglavnom bili smješteni u njihovom središnjem dijelu.²⁰ Istražujući oblast Bihor, akademik Lutovac se nije upustio u etimološka istraživanja naziva Bihor.

Lingvističke i toponomastičke analize koje je izvršio Draško Došljak opredijelile su ga da iznese pretpostavku *da naziv Bihor sadrži u svojoj osnovi staroilirski supstrat, može biti sintagmatsku formu mbi gur čije je značenje – više kamena*.²¹ U svojoj daljoj elaboraciji Došljak je posebno apostrofirao apelativ *bigor*, navodeći gotovo sve toponime sa šireg prostora koji su evidentirani u ovom obliku, za koji Petar Skok navodi da ima znatnu geografsku raširenost (Srbija, Bugarska, Makedonija i Albanija), te da se radi o riječi koja je *predslavenska, možda iliro-tračka, iz oblasti naziva za kamenje*.²² Čini nam se da je Došljak bio sasvim blizu prihvatljivoga rješenja, ali da pritom nije dovoljno jasno istakao svoj zaključak po pitanju nastanka imena Bihor. Da bi naše poimanje bilo jasnije, na toponim Bihor ćemo se osvrnuti nešto kasnije.

¹⁹ Stojan Novaković, *Nikolj-Pazar i Bihor grad*, Godišnjica Nikole Čupića, IV, Beograd 1882.

²⁰ Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita...*, 4.

²¹ Draško Došljak, *O nazivu Bihor...*, 118.

²² Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I, JAZU, Zagreb 1971, 147.

Onomastičar Alija Džogović je mišljenja da porijeklo toponima Bihor treba tražiti u ilirskom toponomastičkom sloju. Činjenica da su Iliri bili najstariji stanovnici Bihora, pruža osnov za tumačenje koje upućuje na zaključak da su oni i stvorili ime Bihor. Posebno je pitanje koliki su uticaj na jezik Ilira izvršili latinski i grčki jezik.²³ Džogović smatra da bi se pomenuti naziv mogao razložiti na dva formanta „*mbi-gur*“, što bi moglo označiti ime nekog objekta na vrhu, u ovom slučaju na vrhu brda.²⁴ Nesumnjivo je da su uzvišenja Strmica, Gradina i Tivran dominantna u tom dijelu limske doline i da su tokom srednjega vijeka, naročito razvijenog, mogla imati ulogu osmatračkih stanica u kojima su bili stacionirani ilirski vojnici, a kasnije vojnici srpskih i osmanskih vladara. Ipak, koliko god to izgledalo uvjerljivo, ostaje nejasno da li bi *objekat na vrhu* mogao biti neka vrsta kultnoga mjesta, odnosno svetišta ili je u pitanju nešto sasvim drugo. Džogović u tom pogledu nije bio decidan u svom tumačenju.²⁵

U istorijskim izvorima, do sada poznatim i korišćenim, Bihor se prvi put pominje u jednom dubrovačkom izvještaju od 5. novembra 1450. godine, u kome se taj grad navodi kao odredište jednog dubrovačkog karavana (... *in loco vocato Bichor...*), u kome je jedan tovar svile ostavljen kao zalog zbog nekih poreza (... *pro aliquibus daciis...*).²⁶ Naime, ovde je bitno zapaziti da je naziv Bihor zapisan u obliku „Bichor“. Anonimni ljetopisac 1455. godine pominje grad *Bihor* u *Zagorju*, koji je te godine osvojila osmanska vojska (*Primi car* *Bihor* u *Zagorju*).²⁷ Prije ovih pomena, u dvijema poveljama, susrijeću se imena pojedinih naselja iz oblasti Bihor, što svakako govori ne samo o kontinuitetu stanovništva na tome području, već i o njegovu strateškom značaju. Prva od njih je povelja objavljena u manastiru Žiči, kojom je kralj Stefan Prvovjenčani potvrdio posjede crkvi u Bistrici, koje joj je darivao još Stefan Nemanja. U toj povelji pominje se više naselja oblasti Bihor: Zaton, Crnča, Ivanje, Zamčina i Dubovo.²⁸ Druga povelja je ona koja potiče iz 1324–1325. godine, kojom je kralj Stefan Dušan crkvi sv. Petra u Bijelom Polju priložio sela: Crnču, Velje Polje, Brzavu i Zagrad.²⁹

²³ Ibrahim Pašić, *Predslavenski korijeni Bošnjaka /Od planine Romanije do istočnih granica rimske provincije Dalmacije*, knj. I, Mostar 2008, 478, 480.

²⁴ Alija Džogović, *Sandžačka ranobalkanska onimija*, Almanah, 45–46, Podgorica 2009, 32.

²⁵ *Isto...*, 32.

²⁶ *Državni arhiv Dubrovnik* (DAD, ranije *Historijski arhiv Dubrovnik*), *Serijska Lamenta de foris*, 24, fol. 10, navedeno prema: Stojan Novaković, *Nikolj-Pazar i Bihor grad*, Godišnjica Nikole Čupića, IV, Beograd 1882, 323, 347; Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita...*, 18.

²⁷ Đura Daničić, *Rječnik iz književnih starina srpskih*, knj. 1, fototipsko izdanje „Vuk Karadžić“, Beograd 1975, 42, 353.

²⁸ Franz von Miklosich, *Monumenta Serbica Spektantia Historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, Wien 1858, 11–13; Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita...*, 14.

²⁹ Stojan Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, knj. V, Državna štamparija, I izdanje, Beograd 1912, 598–599.

Prvi pisani pomen Bihora u izvorima osmanske provenijencije, potiče iz 1488. godine. U tom dokumentu naziv Bihor se pominje u vezi s tvrđavom Bihor (*Buhur Kalesi*), ali kao što se primjećuje, on je evidentiran u obliku „Buhur“.³⁰ Pored ovog naziva u osmanskim izvorima, naziv Bihor će se dugo pominjati i u oblicima Bihur i Bihar.³¹ Kasnije osmanske ortografije zabilježile su ga najčešće u obliku Bihor, u kome on i danas egzistira. O tome svjedoči i jedan izvor iz druge polovine 1912. godine u kome se pominje politički *skup u kasabi Bihor*, na kome su trebale da uzmu učešća i dvije osobe iz Đirokastre u današnjoj Albaniji.³² To je svakako jedan od poslednjih pisanih izvora osmanske administracije u kojima se pominje Bihor, a u kome je ona još uvijek bila prisutna.

Pored navedenih pisanih izvora, na tragove ranijih naselja u Bihoru upućuju i arheološka iskopavanja tokom kojih su pronađeni određeni predmeti (ženska figurina iz Radmanske klisure), koji nedvosmisleno ukazuju da je ovo podneblje bilo vrlo pogodno za razvoj ljudskih zajednica u još daljoj prošlosti. Ta činjenica je ovđe od izuzetno važnog značaja i na nju se treba osvrnuti u kontekstu kontinuiteta stanovništva i prenošenja određenih toponima.³³

Pođemo li od činjenice da su Iliri bili prvi poznati stanovnici predjela današnje Crne Gore, a time i Bihora, onda je sasvim prirodno da su i njihova naselja nosila imena koja su bila kompatibilna s ilirskim jezičkim strukturama. Da je ilirskih naselja bilo i na području Bihora, potvrđuju već pomenuta arheološka iskopavanja, ali i ostaci brojnih gradina za koje najveći broj istraživača tvrdi da su ih gradili upravo Iliri. Danas je, ipak, zbog činjenice da Iliri nijesu ostavili tragove posjedovanja vlastitoga pisma, znatno teže izvršiti rekonstrukciju imena njihovih staništa.³⁴ Ono što o njima i njihovu životu zna-

³⁰ BOA, MAD. d. 14817 (23. Cemaziyelahir 893 – 4. jun 1488.).

³¹ BOA, MAD. d. 4025 (29. Šaban 1092 – 12. septembar 1681); ĪE. AS. 46, 4198 (19. Rebiūlahir 1110 – 23. oktobar 1698); C. AS. 281, 11663 (27. Safer 1226 – 23. mart 1811.); HAT, 431, 21919K (23. Zilhicce 1246 – 4. jun 1831); HAT, 681, 33184C (30. Recep 1252 – 10. novembar 1836). Ono o čemu se svakako, kod tumačenja staroturskog pisma, mora voditi računa, jesu i različiti stilovi pisanja, koji unose dosta problema prilikom čitanja pojedinih tekstova.

³² BOA, DH, SYS, 70-2, 511 (29. Ramazan 1329 – 23. septembar 1912).

³³ Arheološka iskopavanja sprovedena na pojedinim lokalitetima u Bihoru ukazuju na kontinuitet stanovništva od neolita naovamo (*Istorija Crne Gore*, knj. 1, Redakcija za istoriju Crne Gore, Titograd 1967, 135). Jedno od kulturnih mjesta iz rimske epohe pronađeno je u selu Zaton. Prema mišljenju Jovana Čelebića, ono je bilo posvećeno boginji Junoni. U selu Pašića Polje otkriven je nadgrobni spomenik s likom boga jeseni, Dionisa. Svi otkriveni artefakti čuvaju se u Zavičajnom muzeju u Bijelom Polju (Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita...*, 18; Jovan Čelebić, *Rimski grob u Pašića polju*, Bjelopoljske novine, br. 142, Bijelo Polje, 10. februar 1980; Jovan Čelebić, *Rimski grob u Pašića polju*, Bjelopoljske novine, br. 143, 20. februar 1980.); Predrag Lutovac, *Torine*, Glasnik Bihora, 1, Petnjica 2016, 17–31.

³⁴ O Ilirima je na starohelenskom jeziku pronađeno oko 400 pisanih spomenika. Danas se za glavni izvor ilirskih riječi smatra *Leksikon ilirskih riječi*, koji je sačinio njemački naučnik Hans Krae.

mo, moguće je jedino pratiti preko izvora pisanih na grčkome ili latinskome jeziku. Zahvaljujući tim jezicima, mi danas znamo da je jedno od glavnih božanstava kod Ilira, bio i bog Bindus, koji je smatran zaštitnikom voda. Prema imenu toga božanstva izvedeni su mnogi hidronimi na području Bihora, Vasojevića i susjednog rožajskoga kraja, najčešće u obliku Bindža.³⁵

Kako danas navode pojedini onomastičari, jedan od ključnih momenata u stvaranju pojedinih imena je motivacija.³⁶ U slučaju Bihora, vođeni potencijal je svakako mogao biti dovoljna motivacija, ali ne i presudna. Važne rijeke, odnosno vođeni tokovi koji pripadaju Bihoru ili su u njegovoj graničnoj zoni, imaju imena koja su daleko od dovođenja u vezu s bogom Bindusom i nazivom Bihor. Zbog toga, a i činjenice da bi dovođenje u vezu sa Bindusom bilo daleko od toponima Bihor, nepotrebno je razmatrati tu etimologiju.

Prema mišljenju književnika Ismeta Rebronje, naziv Bihor dolazi od njemačkoga izraza *becher* (izgovara se *biher*) što znači *pehar*.³⁷ *Peharnici* koji su, prema Rebronjinu mišljenju, živjeli u utvrđenom Bihoru, imali su privilegiju da komanduju vojnicima koji su također živjeli u utvrđenju Bihor i branili prilaze prema toj utvrdi koji su vodili od Lima i Lješnice, od nasrtaja raznih osvajača.³⁸ Rebronja je svoje mišljenje zasnovao na prisustvu njemačkoga jezika, koji je u te krajeve došao s rudarima Sasima još u XIII vijeku. Iako, naravno, izraz *biher* u sebi sadrži formant „bi“, ipak ostatak ove riječi ne upućuje na neko značenje koje bi moglo odraziti povezanost sa Bihorom.

Među stanovništvom Bihora prisutno je i mišljenje da naziv Bihor potiče od turskih riječi *bir* što znači jedan i *hord*, odnosno – „*ord(ija)*“, što znači vojna družina, vojna jedinica, pa bi u konačnom, po ovom tumačenju, proizašlo da naziv Bihor znači *jedna vojna jedinica*. Ta tvrdnja zasnovana je na shvaćanju da su temelje utvrđenju Bihor postavili Avari, odnosno Obri, čiji jezik pripada istoj – altajskoj, odnosno turkijskoj grupi kao i (staro)turski.³⁹ Avari su tokom VI i VII vijeka, zajedno sa Slovenima, boravili na području današnje Crne Gore, a nešto intenzivnije na području Gornjega Polimlja, odnosno da-

³⁵ Vidi opširnije: Alija Džogović, *Sandžačka ranobalkanska onimija...*, 18–19.

³⁶ Ibrahim Pašić, *Predslavenski korijeni Bošnjaka...*, 477.

³⁷ Peharnik je bila dvorska titula u srednjovjekovnoj Srbiji, Hrvatskoj i Bosni. Peharnik je drugačije nazivan vinotoča, što znači da se radilo o osobi koja je na dvoru posluživala vino. Ta titula je na dvoru Nemanjića uvedena po ugledu na vizantijski dvor.

³⁸ Ismet Rebronja, *Sokratov pas...*, 158. Metode koje u svojim istraživanjima koriste književnici, razlikuju se od onih koje koriste istoričari. Književnost je stvaralačka djelatnost, ali prije svega umjetnost, dok su za istoričara bitne činjenice sadržane u izvorima. Dok bi književnika zanimala samo opšta slika, istoričar bi bio zainteresovan za uzroke, tok i posljedicu nekog događaja ili procesa.

³⁹ Na moguću etimologiju naziva Bihor iz avarskog jezika, koji mi ne poznajemo, ukazao nam je Refik Akova, narodni poslanik opštine Bajrampaša u parlamentu grada Istanbula.

našnjega Bihora, ostavljajući tragove svoga prisustva i u toponimima kakav je npr. Obrov (brdo pored Bijelog Polja).⁴⁰

Uz navedene podatke o tumačenju i značenju imena Bihor, potrebno je dodati da germanska riječ *orth*, koja je u izgovoru vrlo slična riječi *ord*, znači centar i u tom kontekstu bi riječ *Bi(r)orth* mogla značiti *vojni centar*. Iako ta konstrukcija zvuči kao posve logična, ona se ne može uzeti kao prihvatljiva iz više razloga. Prvi razlog je taj što se Bihor u istorijskim izvorima javlja pet godina prije pada pod osmansku vlast s imenom Bihor, a drugi je taj što Osmanlije nijesu pribjegavale drastičnim promjenama naziva mjesta i predjela koji su priznali njihovu vlast, već samo prilagođavanju svom jezičkom sistemu.

Pored tumačenja koja toponim Bihor vezuju za rimski, ilirski, german-ski i osmanski toponomastički sloj, dužni smo ukazati i na tumačenje koje taj naziv vezuje za slovensku onimiju.⁴¹ Prema tom tumačenju naziv Bihor dolazi od prvobitnog izraza *vihor* ili narodskog *vior*, koji označavaju obradivu zemlju na visini, odnosno uzvisini.⁴² Pri iznošenju ovakvog mišljenja Ilić naglašava da *i danas stariji ljudi sa druge obale Lima ovu oblast nazivaju Vior*,⁴³ što je netačno. U pisanim izvorima koji se čuvaju u Državnome arhivu na Cetinju, taj naziv se najčešće susrijeće u oblicima *Bijor* ili *Bior*. U daljem, kada je ta konstatacija u pitanju, moguće je zapitati se i sljedeće: Kako područje Bihora nije jedino mjesto obradive zemlje na visini, đe je to još „Vior“ zabilježen u ovom značenju?

Struktura Bihora, prema mišljenju Radomira Ilića, sadrži u sebi staroslovensku riječ *hora*, koja označava obradivu zemlju, što bi u konačnom značilo da je Bihor zapravo najplodniji dio bjelopoljske okoline, posmatrano u odnosu na susjedne mu oblasti.⁴⁴ To tumačenje se mora prihvatiti s određenom rezervom. Naime, etimološka načela obavezuju da se u istraživanjima toponima polazi od izvorno zabilježenih oblika imena, u našem slučaju od oblika *Bichor*, *Bihor*, *Bijor*, *Bior*, u kojima nema formanta „vi“. Istina je da alternacija „b – v“ nije neobična u crnogorskom i drugim srodnim jezicima, ali je to više izraženo u govoru na terenu, a znatno manje u pisanim tragovima, koji bi u ovome slučaju trebali da budu primarniji. Nadalje, riječ *hora* nije staroslovenska već grčka riječ koja znači *zemlja*, a ne *obradiva zemlja*. Ako bi se naziv Bihor

⁴⁰ *Istorija Crne Gore*, knj. 1, Redakcija za istoriju Crne Gore, Titograd 1967, 285, 287.

⁴¹ Slovenska onimija je, kako naglašava dr Marko Višić, i u najranijem stadijumu bila oslonjena na veliki broj osnova. Razlog za takvo nešto leži, prema Višićevu mišljenju, u činjenici da su izvori toponima bogatiji (Marko Višić, *Onomastika u grčkim poveljama srpskih vladara...*, 20).

⁴² Radomir Ilić, „Semantika starih slovenskih toponima crnogorskog ševera“, *Matica*, zima 2010, Podgorica 2010, 107.

⁴³ Isto..., 106.

⁴⁴ Isto..., 107.

isključivo vezivao za slovensku toponimiju, onda začuđuje zašto Ilić u svojoj elaboraciji nije naveo i grčku riječ „ὄψος“,⁴⁵ kojom se označava *visina*. Samim tim na etimologiju imena Bihor bilo bi jasnije i približnije ukazano. Pojam „visina“ u geografskom smislu zapravo i ukazuje na „vis“, „uzvišenje“, „brdo“ ili „planinu“ kao oblik reljefa, odnosno geografski objekat. Da je planina bila polazni motiv u stvaranju imena Bihor, dokaz je, uostalom i erdeljski Bihor.

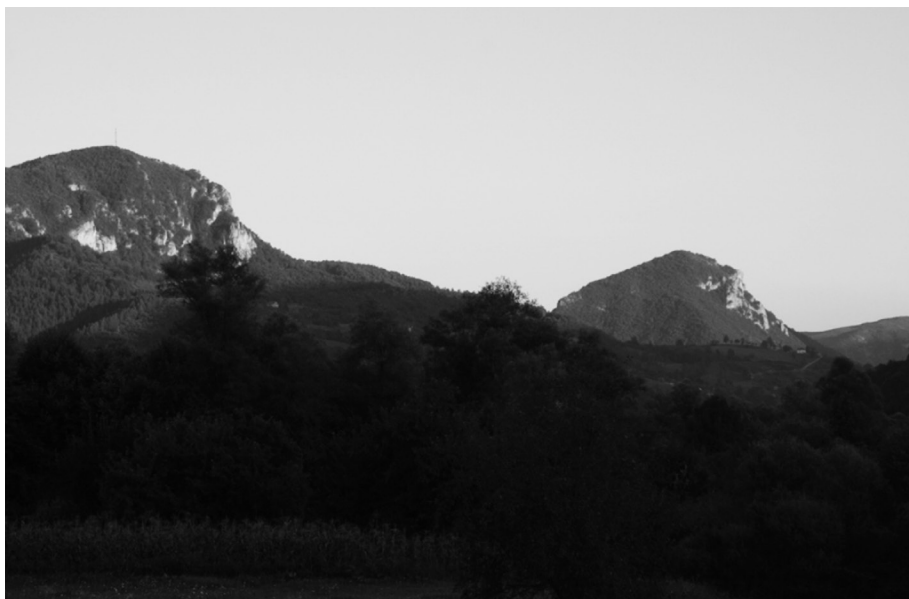
Već je napomenuto da je postanak pojedinih toponima motivisan i uslovljen položajem, oblikom ili izgledom određenoga objekta u geografskom prostoru.⁴⁶ U kontekstu *nomina metaphorica*, prema našem hermeneutičkom zahvatu, vrlo je bitno osvrnuti se prvenstveno na položaj brda Gradina, na kome se nalazio Bihor grad. Prije toga nužno se osvrnuti na semantičku analizu makrotoponima Bihor. Naziv Bihor, koji je u izvornome obliku prvobitno zabilježen kao *Bichor*, iako u pogledu značenja i porijekla obavijen velom tajne, uslovno bi se mogao uzeti kao dvočlan, to jest kompozitan. U tome slučaju, predložak, odnosno formant *bi* u ovoj složenici bi mogao doći od latinske riječi *bis*, što znači *ponavljanje* i grčke riječi *choros* koja označava *kolo*, odnosno neko uzvišeno mjesto u prirodi (uzvišenje, brdo), ali i oltar u crkvi. U ovom slučaju prvi dio kompozita bi upućivao na to da se drugi (*choros*), javlja dva – ponavlja. Prenosno, riječ *bi(s)horos*, iz koje je moguće izvesti naziv Bihor, bi u ovom slučaju mogla označavati drugo uzvišenje koje je u osnovi kružnog oblika i s dvije strane okruženo vodom, te s kojeg se može mnogo, tj. daleko vidjeti. Prostorni položaj brda Gradina je takav da ono, bilo da se dolinom Lima ide od Bijelog Polja prema Beranama ili obrnuto, zaista jeste drugo po redu dominantno uzvišenje na već pomenutim dionicama puta. Ukoliko se dolinom Lima ide od Bijelog Polja prema Beranama, uzvišenja su poredana na sljedeći način: Strmica (1.044 mnm) – Gradina (1.057 mnm) – Tivran (1.161), odnosno, ako se ide od Berana prema Bijelome Polju: Tivran – Gradina – Strmica. Gradina je, lako se uočava, središnje uzvišenje, odnosno *brdo koje se ponavlja*.

Sa sva tri pomenuta uzvišenja – Strmica, Gradina i Tivran, vide se dvije susjedne bihorske reljefne cjeline – ravničarska, koja je smještena u dolini rijeke, u ovom slučaju Lima, i ona koja se prostire prema planinskome dijelu. Kad se na samom terenu pogleda položaj brdâ Strmice, Gradine i Tivrana, lako je primijetiti da se radi o planinskim uzvišenjima slične visine koja nijesu mnogo udaljena jedno od drugog, pa čak i uzvišenjima sličnoga izgleda. Najveću nadmorsku od sva ova tri brda ima Tivran, ali je, najvjerovatnije, zbog središnjega položaja, okruženosti riječnim tokovima s dvije strane i time veće

⁴⁵ Marko Višić, *Onomastika u grčkim poveljama srpskih vladara*, Oktoih, Podgorica 2000, 45.

⁴⁶ *Isto...*, 45.

mogućnosti kontrole puteva koji su vodili tim riječnim dolinama, to bio presudni momenat da se na uzvišenju Gradina izgradi utvrđenje. S tog uzvišenja, pored važnih saobraćajnica, koje su vodile dolinom Lima i Lješnice, moguće je videti i dvije pomenute reljefne cjeline, odnosno, pogledom obuhvatiti makro oblike reljefa u okolini. Protumačeno u prenosnom značenju, naziv Bihor bi, izveden od pomenutih riječi, značio *brdo koje se ponovo vidi (pojavljuje – dva puta javlja), drugo uzvišenje (drugo kolo, drugo brdo – „bi(s)horos) sa kojeg se vidi zemlja (hor(a))*. Ovo objašnjenje se nameće kao najlogičnije ako se ima u vidu da je pomenuto središnje brdo još više dobilo na svom značaju izgradnjom utvrđenja na njegovu vrhu.

*Položaj uzvišenja Strmica i Gradina koja dominiraju u krajoliku
(foto: S. Šabotić)*

Uza sve saopšteno, na kraju se može konstatovati da je samo ime Bihor, s jedne strane, dokaz njegove starine i dugoga kontinuiteta bitisanja stanovništva u istoimenoj oblasti, dok bi, s druge strane, istraživačka pažnja usmjerena u pravcu da je ime Bihor u sebi sadržalo i značenja koja su odražavala drugačije odnose i stanja od onih koja su analizirana, ostavljala prostora da se u izučavanju etimologije toga imena može pristupiti i na drugačiji način.

Izvori:

- BOA – Başbakanlık Osmanlı Arşivi – Istanbul
- MKT, NZD – Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı
- A.} MKT. MVL – Sadaret Mektubi Kalemi Maliyeden Müdevver Defterler
- MAD. d – Maliyeden Müdevver Defterler
- HAT – Hatt-ı Hümayun
- DH, SYS – Dahiliye Nazareti Siyasi Kısım Evrakı

Literatura:

- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain: *Rječnik simbola*, Zagreb, 1989.
- Čelebić, Jovan: „Rimski grob u Pašića polju“, *Bjelopoljske novine*, br. 142, Bijelo Polje, 10. februar 1980.
- Čelebić, Jovan: „Rimski grob u Pašića polju“, *Bjelopoljske novine*, br. 143, Bijelo Polje, 20. februar 1980.
- Daničić, Đura: *Rječnik iz književnih starina srpskih*, knj. 1, fototipsko izdanje „Vuk Karadžić“, Beograd, 1975.
- Došljak, Draško: „O nazivu Bihor“, *Tokovi*, 1, Berane, 2007.
- Džogović, Alija: „Iz onomastike Sandžaka“, *Identitet Bošnjaka-Muslimana*, Zbornik radova, Plav, 1995.
- Džogović, Alija: *Sandžačka ranobalkanska onimija*, Almanah, 45–46, Podgorica, 2009.
- Glasse, Ciril: *Enciklopedija Islama*, Sarajevo, 2006.
- Erdeljanović, Jovan: *Stara Crna Gora*, Slovo ljubve, Beograd, 1978.
- Ilić, Radomir: *Semantika starih slovenskih toponima crnogorskog ševera*, Matica, zima 2010, Podgorica, 2010.
- *Istorija Crne Gore*, I, Titograd, 1967.
- Joksimović, Đukan: *Bihor i Donji Kolašin*, Prilep, 1934.
- Kalfa, Hadži: *O Balkanskom poluostrvu*, (prevod s komentarima S. Novakovića), Spomenik XXVIII, SKA, Beograd, 1892.
- Lutovac, Milisav V.: *Bihor i Korita - antropogeografska ispitivanja*, Srpski etnografski zbornik, knj. LXXXI, Odjeljenje društvenih nauka, Naselja i porijeklo stanovništva, knj. 40, SANU, Beograd, 1967.
- Lutovac, Predrag: „Torine“, *Glasnik Bihora*, 1, Petnjica, 2016.
- Miklosich, Franz von: *Monumenta Serbica Spektantia Historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, Wien, 1858.
- Novaković, Stojan: *Nikolj-Pazar i Bihor grad*, Godišnjica Nikole Čupića, IV, Beograd, 1882.

- Novaković, Stojan: *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, knj. V, Državna štamparija, I izdanje, Beograd, 1912.
- Pašić, Ibrahim: *Predslavenski korijeni Bošnjaka /Od planine Romanije do istočnih granica rimske provincije Dalmacije*, knj. I, Mostar, 2008.
- Pešikan, Mitar: „Zetsko-humsko-raška imena na početku turskog doba“, *Onomatološki prilozi*, III–IV, SANU, Beograd, 1983/84.
- Petrović, Vasilije: *Istorija o Čornoj Gori*, fototipsko izdanje, Cetinje – Novi Sad, 1961.
- Rebronja, Ismet: *Sokratov pas*, Podgorica, 2009.
- Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I, JAZU, Zagreb, 1971.
- Šabotić, Sait Š.: „O makronimu (H)Azane u Bihoru“, *Tokovi*, 1, Berane 2010.
- Višić, Marko: *Onomastika u grčkim poveljama srpskih vladara*, Oktoih, Podgorica, 2000.

Sait Š. ŠABOTIĆ

ON ORIGIN AND MEANING OF *BIHOR*

The author of this paper explores the name *Bihor*, addressing the issue of the naming system from the perspective of historical trends and the circumstances surrounding the creation of the name. There is no generally accepted opinion about the origin and meaning of the name *Bihor*, which is also the name of a geographical area in north-eastern Montenegro, administratively divided between the municipalities of Bijelo Polje and Petnjica. Through different interpretations of this name, various demographic, linguistic, political and social movements present in the past in this part of present-day Montenegro can be seen.

Key words: *onomastics, toponyms, macrotoponyms, etymology, names, geographic area, Illyrians, Romans, Montenegro*